

○ **“Azərbayfilm”in 1938-ci il planında “Bakılılar”, “Kəndlilər”, “Dəcəl dəstə” filmlərilə yanaşı, çəkilişi həyata keçirilməmiş “Ləpirçilər” (“Dəniz kəşfiyyatçıları”) və “O olmasın, bu olsun” (R.Təhmasib və B.Koçetov) mövzuları da nəzərdə tutulmuşdu. Lakin birinci mövzu istehsal çətinlikləri üzündən reallaşdırılmamışdı. Ciddi çətinliklər keçirən Azərbaycan kinosu hələ Ü.Hacıbəyovun məşhur musiqili komediyasını lazımı səviyyədə ekranlaşdırmağa hazır olmadığından, ikinci ideyanın həyata keçirilməsi də təxirə salındı. Dövrün siyasi-ideoloji ab-havası tarixi-inqilabi mövzulara və “sovet adamının formalaşmasına” həsr olunmuş ekran əsərlərinin yaradılmasını tələb edirdi.**

(Əvvəli ötən sayımızda)

Bu dövrdə ölkəni bürrüyən Staxanov hərəkəti kinematografiyaya da sirayət etmişdi. İdeoloji-inzibati rəhbərlik kino istehsalını texniki-iqtisadi istehsaldan ayırmır, “plan və öhdəliklərin vaxtından qabaq və artıqlaması ilə yerinə yetirilməsini” tələb edirdi. Məsələn, aktyor Xeyri Əmirzadə mətbuatda yazırdı: “Staxanov metodunun quruluşumuzun hər sahəsində göstərmiş olduğu canlı nümunələr biz kino işçilərini də az düşündürməyir. Bu canlı faktların qarşısında biz işimizi yenidən qurmağa və sürət məsələsində əldə edilmiş köhnə iş metodlarını yenidən nəzərdən keçirməyə məcbur oluruq. Film çəkilişində sürəti artırmaq ətrafında bizdə ayrı-ayrı qruppalar və şəxslər tərəfindən bir sıra təcrübə yapılmışdır. Məsələn, bir gündə 10 kadr əvəzinə 30 kadr çəkmək qruppalar olmuşdur...” (“Ədəbiyyat” qəzeti, 1936, 18 fevral). Bu “metodla” çəkilən lentlərin bədii və peşəkarlıq səviyyəsiə film ekranlara çıxarılandan sonra məlum olurdu.

1936-cı ildə “Azərbayfilm”də lentlərin səsləndirilməsi və dublyaj edilməsi üçün texniki yenidənqurma başa çatdırılmışdı. Artıq həmin il “Çapayev” lentinin Azərbaycan dilinə çevrilməsi məqsədilə qrup yaradılmışdı. Qrupun rejissorları Ş.Şeyxov və Konstantinov, direktoru Tarxanov, səs operatoru Pavlov, səs tərtibatçısı Pekxer, rejissor köməkçisi L.Səfərov təyin edilmişdi. Mətbuat xəbər verirdi ki, ““Azərbayfilm” studiyası qısa müddət ərzində “Çapayev” filminin türkə dublyajını bitirib. Yanvarın 25-də fabrikada Azərbaycan sovet yazıçılarının iştirakı ilə keçirilmiş baxışda studiyanın bu işi olduqca müsbət təsir bağışlamışdır. Filmin sözləri (danışqlar) sovet yazıçısı Yusif Vəzir (Çəmənəminli) tərəfindən olduqca düzgün və müvafiq surətdə təsvir edilmişdir. Bu, ssenariçinin bacarığından, əsas əhəmiyyətli fikrin, mənanın düzgün verilməsilə bərabər, söz hecalarının, söz ahənginin düzgün olması

və ağız-dodaq hərəkətinin (jestikulyasiyasının) deyilən sözə müvafiq olmasından ibarətdir. Filmin türkə variantının müvəffəqiyyətini təmin edən əsas səbəblərdən biri də qüvvətli aktyorların – A.M.Şərifzadə (respublikanın Xalq artisti), M.A.Əliyev (respublikanın Xalq artisti), M.Mərdanov (respublikanın Xalq artisti), Ə. Ələkbərov, R.Əfqanlı, M.Şamxalov, H.Qafqazlı, İ.Osmanlı və s. dublyaj işinə cəlb edilməsidir. Aktyorlar burada öz sənətkarlıqlarını böyük məharətlə nümayiş etdirə bilmişdir”. (“Ədəbiyyat” qəzeti, 1937, 31 dekabr). Sonrakı illərdə studiyada “Biz Kronştadtıdanıq”, “Son gecə”, “Bakılılar” filmlərinin dublyajı həyata keçirilmişdi.

1937-ci il avqustun 11-də respublika Xalq Komissarları Soveti (XKS) “Azərbaycan SSR-in 29 rayonunda klubların kinolaşdırılması və radiolaşdırılması haqqında” qərar qəbul etdi. Qərardan irəli gələn vəzifələrin həmin il dekabrın 28-nə qədər həyata keçirilməsi “Azərkinno” trestinə tapşırıldı. Lakin qərarın icrasına qismən əməl edildi, çünki rayon klublarının kinolaşdırılması və radiolaşdırılması üçün texniki avadanlığın alınmasına ayrılmış vəsait yetərinəcə deyildi. Başqa sahələrdə olduğu kimi, bu yönümdə də işin tam görülməsi haqqında yalnız kağız üzərində məlumat verildi.

Az.FKİ rəhbərliyi film istehsalında qarşıda yeni tələblərin durduğunu, bununla yanaşı, kinonun səsli dövrə qədəm qoyduğunu, 1927-ci ildə tikilmiş kino-fabrikin yeni tələblərdən geri qaldığını nəzərə alaraq, 1936-cı ildə kinostudiyanın tikintisinin reallaşdırılması məsələsini qaldırdı.

Bununla əlaqədar respublika XKS-nin razılığı alınandan sonra yeni kinostudiyanın layihə-smeta sənədləri hazırlandı. Əvvəlcə kinostudiyanın layihəsini mühəndis Belkov işləyirdi, sonra o, Dubovla əvəz edildi. O da işin öhdəsindən gələ bilmədiyindən, dəfələrlə dəyişdirilən və çoxsaylı düzəlişlər edilən layihə respublika səviyyəsində bəyənildi. Layihəni təsdiq etdirmək üçün “Azərbayfilm”in baş mühəndisi K.Əmirov və əsaslı tikinti şöbəsinin rəisi A.Smirnov Moskvaya göndərildi. Tikintinin ümumi smeta dəyəri 8.204.358 manat idi. Lakin BKİ-nin rəisi V.Şumyatskinin əmrilə bu məbləğ 99 min manat azaldıldı. Yeni kinostudiyanın tikintisi 1936-cı il dekabrın 13-də başlasa da, məhz vəsait çatışmazlığı üzündən istifadəyə verilməsi xeyli ləngidi və 1938-ci ildə layihədəki, eləcə də tikintidəki kobud qüsurlar üzündən ləğv olundu.

Ümumiyyətlə, bu dövrdə maliyyə çatışmazlığı filmlərin uğursuzluğunun və kino şöbəsinin kifayət qədər səmərəli işləməməsinin başlıca səbəblərindən idi. BKİ və respublika XKS-nin müntəzəm olaraq maliyyə vəsaitini azaltması müxtəlif çətinliklərin ortaya çıxmasını şərtləndirirdi. 1936-cı ildə respublika Xalq Maliyyə Komissarlığı “Ölüm dərəsi”, “Ceyfun və Ulçar” filmlərinin smeta dəyərini müvafiq olaraq, 17 və 14 min manat azaltmışdı. Eyni problemlə “Bakılılar” lenti də üzləşmişdi. Nəticədə çəkiliş qruplarında əlverişli yaradıcılıq mühitinin yaradılması böyük çətinliklərlə qarşılaşırdı.

Az.FKİ kinematografı kadrların hazırlanması sahəsində cəhdləri davam etdirsə də, hələlik “Azərbayfilm”in yaradıcı kollektivinin böyük bir hissəsini dəvət olunmuş ssenariçilər, rejissorlar, operatorlar, rəssamlar, aktyorlar, səs operatorları və s. təşkil edirdi. İlk Azərbaycan səsli bədii və sənədli ekran əsərlərində ssenariçilər K.Mints, Y.Fidler, A.Pavlov, V.Pavlovski, G.Mdivani, N.Sofronov, A.Minski, rejissor və operatorlar M.Kirillov, L.Kosmatov, D.Feldman,

rəssam V.Aden, eləcə də, aktyorlar N.Kryuçkov, L.Sverdlin, Y.Kuzmina, S.İvaşenko, A.Varqanova, N.Antipov, Q.Molodtsov, N.Şulgin, B.Baykov, V.Qodziaşvili, V.Baqratuni, A.Kostruçkin, Y.Frik, B.Çavçavadze, V.Belokurov və bəstəkarlar M.Baxçirayev, M.Belousov... çalışırdılar. Bu baxımdan sənədli kinoda vəziyyət xeyli qənaətbəxş idi. Həmin sahədə ekran ustalarının əksəriyyətini yerli kadrlar təşkil edirdi. Artıq S.Bədəlov, V.Yeremeyev, İ.Manakov, Ə.Atakişiyev, F.Novitski, Ə.Ələkbərov, Ə.Həsənov, M.Mustafayev, V.Zbudski, R.Təhmasib, Q.Braginski, C.İsmixanov, Ş.Şeyxov, N.Bədəlov, İ.Ozerski, Ə.Musayev, İ.Tartakovski, M.Daşaşov, L.Koretski, A.Kərimov və başqaları sənədli-xronikal filmlərin yaradılması yönündə məhsuldar fəaliyyət göstərirdilər.

Az.FKİ kadr hazırlığı ilə bağlı Moskvada və Bakıda təhsil alan tələbələrə maddi cəhətdən yardım göstərilməsinə, yaradıcı işçilərin ixtisasının artırılmasına da diqqət göstərirdi. Artıq ÜİDKİ-ni bitirmiş H.Seyidzadə, S.Mərdanov, Q.Nəcəfova (Salamzadə), N.Bədəlov, Ə.Atakişiyev, H.İsmayilov, F.Novitski kinoda işləməyə başlamışdılar. Az.FKİ hələ təhsil alan S.Bədəlova, H.Yegizarova, R.Rza-yeva, Ə.Məmmədخانliya, M.Hüseynə, H.Uruymaqova təqaüd təyin etmişdi. Eləcə də, Azərbaycan Dövlət Teatr Məktəbi kino aktyorluğu fakültəsinin tələbələri Şükufə Babayeva, Sofa Bəsirzadə, Rəşid Eldarov, Hüseyn Əliyev, Ənvər İsmayilov, Tamilla İsgəndərova, Mənsur Abdullayev, Ağca Babayeva, Rəxşəndə Əlibəyova, K.Hüseynzadəyə “Azərbayfilm” tərəfindən ayda 100 manat təqaüd verilir. Bununla yanaşı, operator C.İsmixanov və rejissor köməkçisi B.Hüseynova ixtisaslarını artırmaq üçün “Mejrabpomfilm”ə göndərilmişdilər. 1936-cı ildə görkəmli rejissorlar S.Eyzenşteyn və B.Barnet, ÜİDKİ-nin operatorluq kafedrasının müdiri Nilsen “Azərbayfilm”in yaradıcı işçiləri üçün müəhazirə oxumaq məqsədilə Bakıya dəvət edilmişdilər.

Azərbaycan SSR XKS, partiyanın siyasi və ideoloji xəttinin tələb etdiyi səviyyədə kinematografiya rəhbərliyinin daha da mərkəzləşdirilməsi yolunda addımlar atırdı. 1938-ci il martın 23-də SSRİ XKS-nin qərarı ilə Kinematografiya işləri üzrə Komitə yaradıldı. Sonra Azərbaycanda da kinonun idarə olunmasını təkmilləşdirmək yönündə ciddi addımlar atıldı. XKS özünün 25 may tarixli qərarı ilə aralıq qurum olan Foto Kino İdarəsini ləğv etdi. Həmin qərarla “Azərfoto” tresti Bakı Sovetinin sərəncamına, trestin bütün əmlakı - fotomateriallar, fotosaxlama binaları, laboratoriyalar və foto avadanlığı isə Azərbaycan Teleqraf Agentliyinə verildi. İdarənin tabeliyində saxlanılan “Azərkinno” və “Azərbayfilm” trestlərinə isə öz təyinatları üzrə fəaliyyət göstərən təşkilat vahidləri kimi, işlərini yeni şəraitə uyğun qurmaq tapşırıldı. Hər iki trestin Moskvadakı – SSRİ Kinematografiya işləri Komitəsindəki nümayəndəsi B.N.Kamenski idarəyə rəhbər təyin edildi. İncəsənət İşləri İdarəsinin rəisi əvvəlcə Davud Rəsulzadə, sonra isə Mirzə İbrahimov (müavini Mikayıl Mikayilov), “Azərbayfilm”in rəisi isə B.Əsriyev təyin edildilər. Xidmət etdiyi rejim tərəfindən repressiya olunmuş komissar Həmid Sultanovun qardaşı Qulam Sultanov isə işdən uzaqlaşdırıldı. 1939-cu ilin mayında isə “Azərbayfilm”in direktoru vəzifəsinə Ş.Abbasov təyin olundu.

Bələliklə, 30-cu illərin ikinci yarısında özünün səsli dövrünə qədəm qoyan Azərbaycan kinosu partiyanın siyasi-ideoloji xəttinə uyğun fəaliyyət göstərmək yolunda çeşidli çətinliklərlə üzləşməli oldu. Bu dövrdə istehsal olunan ekran əsərləri, təbii olaraq, özündə SSRİ-dəki və respublikadakı sosial-iqtisadi və siyasi-ideoloji mövzuların bədii həllini əks etdirdi.

**Nəriman
ƏBDÜLRƏHMANLI**

Repressiyalar dövrünün kinosu

